

Maatwerk Mogelijk!

Meer maatwerk in
de brugklas van
het vmbo

Deze brochure is gemaakt door:

Ineke van den Berg (*Centrum voor Onderwijs en Leren, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht*:

<http://www.uu.nl/onderwijs/onderwijsadvies-training>)

Ditte Lockhorst (*Oberon*: www.oberon.eu)

Debby van der Voort (*Herbert Vissers College*: www.hvc.nl)

Brigitte de Hond (*Baken Stad College*:
www.hetbaken.nl/het_baken/stadcollege)

Maatwerk is Mogelijk!

Het project 'Maatwerk Mogelijk!' bouwt voort op eerder onderzoek naar maatwerkgericht handelen van docenten, dat is uitgevoerd samen met docenten van Baken Stad College, vmbo school in Almere. Daarin is een instrument ontwikkeld, Kwadrant geheten, waarmee docenten hun leerlingen kunnen indelen naar leerbehoefte en met gebruik van alle in de school beschikbare informatie over de leerling.

Het in kaart brengen van de verschillen in de klas, zoals dat kan via het Kwadrant, is een eerste stap die op Baken Stad College goed bleek te werken. Als volgende stap werd een procedure van collegiale consultatie ontwikkeld waarbinnen docenten doelgericht konden leren van elkaars maatwerkgericht handelen in de dagelijkse lespraktijk.

Baken Stad College wilde graag een vervolgonderzoek koppelen aan het gebruik van het Kwadrant, gericht op de effecten ervan op het docenthandelen in de klas en de motivatie, zelfsturing en werkhouding van leerlingen. De afdeling vmbo van het Herbert Vissers College in Nieuw-Vennep sloot zich hierbij aan, deze school had nog geen ervaring met het Kwadrant en de daaraan gekoppelde collegiale consultatie, maar zag de potentie ervan en wilde er graag mee aan de slag.

De effecten van het werken met het Kwadrant en collegiale consultatie zijn door Oberon en de Universiteit Utrecht onderzocht in schooljaar 2015/2016. In deze brochure worden de resultaten gepresenteerd.

Wat is maatwerkgericht handelen?

Maatwerkgericht handelen houdt in dat het handelen van docenten aansluit bij de leerbehoefte van de (individuele) leerling en gericht is op het positief beïnvloeden van het leren van de leerling. Een match tussen de leerbehoefte van de leerling en het handelen van de docent is goed voor de motivatie en daardoor voor de prestatie van de leerling.

Door middel van maatregelen als Passend Onderwijs (Rijksoverheid, 2016a), gepersonaliseerd leren (zie bijvoorbeeld het Doorbraakproject Onderwijs & ICT, 2016), het Maatwerk- diploma (Rijksoverheid, 2016b) en Onderwijs 2032 (Rijksoverheid, 2016c) wordt beoogd het onderwijs meer aan het individu aan te passen in plaats van het individu aan het onderwijs, zodat het maximale uit het individu kan worden gehaald. Maatwerkgericht handelen is de boodschap voor scholen die met hun tijd mee willen gaan.

In de literatuur wordt differentiëren beschreven als het adequaat kunnen omgaan met verschillen tussen leerlingen (Deunk, Doolaard, Smale-Jacobse, & Bosker, 2015). Docenten moeten de verschillen tussen leerlingen kunnen herkennen en

erkennen en vervolgens hun onderwijs daarop kunnen en willen aanpassen. Uit onderzoek van de Inspectie (2016) blijkt echter dat docenten moeite hebben met differentiëren. Mogelijke oorzaken van dit probleem zijn dat docenten niet weten hoe zij kunnen differentiëren of er de noodzaak niet van inzien (Inspectie van het Onderwijs, 2015).

Hoe krijg je de verschillen in leerbehoefte in je klas beter in beeld?

Om docenten te ondersteunen bij maatwerkgericht handelen is op een van de betrokken scholen door onderzoekers samen met een groep docenten, een instrument ontwikkeld om op basis van bestaande gegevens over leerlingen de leerbehoefte van de leerlingen in kaart te brengen. Aan de hand van het Kwadrant kunnen docenten hun leerlingen in de klas indelen naar cognitieve capaciteit en prestatiemotivatie. Dit gebeurt in overleg met de collega's die aan dezelfde klas lesgeven, onder regie van de mentor en op basis van in de school aanwezige informatie over leerlingen.

De collegiale consultatie in dit onderzoek bestaat uit een systeem van observaties waarbij docenten elkaar observeren en daarop voortbordurende gesprekken door docenten. Dit heeft als doel dat docenten wederzijds doelgericht leren van elkaars onderwijskundige ervaringen in de dagelijkse les- en begeleidingspraktijk (De Hoop, 1998).

		Prestatieniveau →		
		Hoog	Midden	Laag
Cognitieve capaciteit ↓	Hoog	Peter Chris Adil		Sabine Jayden Nadia
	Midden			
	Laag	Mert Jason Samira		Enes Chantal

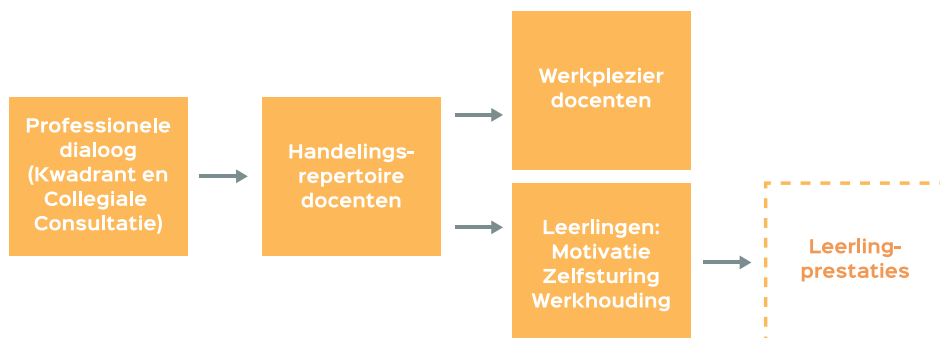
Doel van het onderzoek

Aan de implementatie van het Kwadrant en de begeleidende procedure van collegiale consultatie is een effectstudie gekoppeld. Doel was om inzicht te krijgen in de vraag of het gebruik van genoemde instrumenten heeft geleid tot een effectiever handelingsrepertoire als het gaat om maatwerk in de klas. Daarbij is niet alleen gekeken naar het handelen van docenten in de klas, maar ook naar hun werkplezier. Het kan immers nooit de bedoeling zijn om docenten dusdanig te overvragen dat ze met tegenzin hun werk doen.

Ook de leerlingen kregen veel aandacht in dit onderzoek. Logisch, tenslotte zijn zij de afnemers van het docenthandelen en komt de effectiviteit van het onderwijs voor een belangrijk deel tot uiting in hun motivatie, zelfsturing en werkhouding.

Onderzoeksvragen

- 1 Vertonen de docenten een handelingsrepertoire in hun lessen dat is afgestemd op leerlingbehoeften?
- 2 Leidt de aanpak tot een verhoogde motivatie, zelfsturing en werkhouding van leerlingen voor het werken aan de leerstof? Zo ja, welke onderdelen van de aanpak zijn cruciaal?
- 3 Leidt het maatwerkgericht handelen tot meer werkplezier bij de docenten?

Het gebruik van het Kwadrant op de scholen

Het onderzoek is uitgevoerd op twee vmbo scholen. In totaal waren 35 docenten en 143 brugklasleerlingen betrokken.

Baken Stad College

Baken Stad College is een oecumenische school voor vmbo en is gevestigd in Almere. Het onderzoek heeft plaatsgevonden in alle eerste klassen. Het gebruik van het Kwadrant is echter schoolbreed. Omdat het Kwadrant alléén de docenten onvoldoende ondersteunde bij het concrete maatwerkgericht handelen is het Kwadrant onderdeel geworden van een procedure die bestaat uit vier stappen:

1 Het invullen van het Kwadrant door de mentor waarna het gezamenlijk wordt besproken in het team om consensus te verkrijgen

2 Het invullen van het leerlingbegeleidingsdocument waarin de onderwijs-, opvoedings- en ondersteuningsbehoefte van de leerlingen wordt opgenomen.

3 Het invullen van een groepsplan, dat in feit een voorzetting is van het Kwadrant. De informatie uit stap 2 wordt gebruikt om clusters van leerlingen te creëren en het bevat een concreet plan voor het maatwerkgericht handelen.

4 Bespreken van behaalde doelstellingen en maken van nieuwe afspraken.

Onder leiding van de mentor bespreken docenten dus in teamverband regelmatig de leerlingen aan de hand van deze instrumenten. Naast het gebruik van het Kwadrant en de vervolgstappen observeren collega's elkaar in de klas aan de hand van een standaard observatielijst en bespreken zij de lessen met elkaar na (collegiale consultatie).

Herbert Visser College

Het Herbert Visser College is een christelijke scholengemeenschap voor vmbo, mavo, havo, atheneum en gymnasium, en is gevestigd in Nieuw-Vennep. Ook hier is het onderzoek uitgevoerd in alle eerste klassen basisberoepsgerichte leerweg. De school beoogt met de invoering van het Kwadrant docenten te stimuleren om beter aan te sluiten bij de leerbehoefte van de leerlingen. De docenten die werkten met het Kwadrant zijn drie keer in het schooljaar bij elkaar gekomen. De eerste bijeenkomst is met elkaar gesproken over de klas, in welk kwadrant de docenten de leerling zagen en in welk kwadrant men de leerling het liefst wilde zien. Vervolgens is afgesproken bij welke twee leerlingen de docenten interventies zouden gaan inzetten om de leerling te laten bewegen in de gewenste richting en welke interventies een ieder zou gaan uitproberen.

Ter voorbereiding voor bijeenkomst 2 en 3 hebben de docenten dan ook twee formulieren uit de toolkit ingevuld, waarop zij beschrijven wat ze gedaan hebben en hoe dat uitgekapt is. In de 2e en 3e bijeenkomst hebben de docenten de leerlingen besproken aan de hand van de ingevulde formulieren en besproken of ze hiermee verder wilden en zo ja, hoe dat te gaan doen.

De collega's die werkten met collegiale consultatie hebben twee keer in het schooljaar bij elkaar in de les geobserveerd. Tijdens deze observatie is gebruik gemaakt van het observatieformulier van Martie Slooter (de 5 rollen van de docent), zoals dat al langer op HVC gebruikt wordt. De opdracht was om deze observaties onderling te bespreken en hierbij ook naar eigen inzicht te letten op het maatwerk dat geboden werd. (De observatie die in het kader van het onderzoek is gedaan was geen onderdeel van de collegiale consultatie).

Onderzoeksopzet: varianten en dataverzameling

Tabel x. Aantal docenten en betrokken brugklassen per school

	Variant KCC	Variant K	Variant CC
HVC	X	8 docenten (klas 1)	4 docenten (klassen 2 en 3)
Baken Stad College	13 docenten (klassen 1 en 2)	10 docenten (klassen 3 en 4)	X

Om de effecten te kunnen vaststellen van het werken met het Kwadrant en de procedure van collegiale consultatie zijn de docenten die lesgeven aan de brugklassen ingedeeld in drie varianten: één groep docenten werkte met een combinatie van het Kwadrant en collegiale consultatie (KCC), één groep docenten werkte alleen met het Kwadrant (K) en één groep docenten maakte alleen gebruik van collegiale consultatie (CC).

Dataverzameling

De validiteit van het onderzoek is vergroot door gebruik van verschillende methoden van dataverzameling, en de gegevens op elkaar te betrekken:

- **Handelen van docenten:** observaties van lessen (alle docenten in de varianten KCC en CC, steeds 2x bij dezelfde docent) en interviews (alleen bij de eindmeting: per school 4 docenten individueel en 3 groepjes van 5 leerlingen)
- **Motivatie, zelfsturing en werkhouding leerlingen:** Vragenlijst (begin- en eindmeting bij alle leerlingen)
- **Werkbeleving docenten:** Vragenlijst (begin- en eindmeting bij alle betrokken docenten)

Resultaten: het handelingsrepertoire van docenten

De lesobservaties laten zien dat de docenten in de praktijk vooral inspelen op verschillen tussen leerlingen in gedrag en motivatie en zich in hun maatwerkgericht handelen dus vooral richten op het klassenmanagement. Daartegenover staat de intentie, uitgesproken in de interviews, om het anders te doen: minder ad hoc reageren op de situatie die zich voordoet in de klas en meer maatwerk leveren door te voorzien in de behoefte van de individuele leerling in instructie en begeleiding. Er is in de scholen een verandering in mindset te zien: docenten willen maatwerkgericht handelen, maar kunnen dit in de lespraktijk nog onvoldoende omzetten in maatwerkgericht handelen.

De docenten die met het Kwadrant werken laten de individuele gerichtheid in hun handelen wel meer zien dan degenen die dit instrument niet hebben gebruikt. Het instrument kan daardoor een belangrijke rol spelen in het de overstap naar het gewenste handelen. De docenten van Baken Stad College, waar het Kwadrant al langer in gebruik is, merken op dat de leerlingbesprekingen door het gebruik van het Kwadrant een positiever en constructiever karakter hebben gekregen.

De mate waarin docenten maatwerkgericht handelen en de variatie, als ook de toe- of afname daarin verschillen sterk per docent.

Resultaten: motivatie, zelfsturing en werkhouding van de leerlingen

Hoewel de motivatie van de leerlingen in hun klas volgens de docenten vaak te wensen overlaat, scoren zij bovengemiddeld hoog op de vragenlijst waarmee deze gemeten wordt. Wat de leerlingen drijft om voor school te werken is het weten dat dit van je verwacht wordt en dat je trots op jezelf mag zijn als je het haalt. School hoeft niet per se leuk te zijn om je best ervoor te willen doen.

De leerlingen scoren op beide scholen relatief hoog op vragen gerelateerd aan hun perceptie op de eigen werkhouding, wat aantoont dat zij erop zijn gericht hun taken voor school goed te maken en graag willen leren.

In de interviews met de leerlingen komt naar voren dat de docent een belangrijke rol speelt in het stimuleren van de leerlingen om de motivatie ook te laten zien en om te zetten in effectief leergedrag.

Dit doen docenten door:

- Leerlingen het gevoel te geven dat zij vragen mogen en kunnen stellen
- Te zorgen voor een goede sfeer in de klas
- Afwisseling in de les te creëren, bijvoorbeeld in werkvormen
- Leerlingen de vrijheid te geven om een eigen manier van werken te kiezen
- Kansen te scheppen voor leerlingen om samen te werken en creatief bezig te zijn.

Resultaten: werkplezier van docenten

De docenten hebben plezier in hun werk, ze scoren in alle varianten over het algemeen vrij hoog op de items in de vragenlijst over hun betrokkenheid, bekwaamheid, voldoening, waardering en werkbeleving. Daarin is gedurende het onderzoeksjaar geen verandering gekomen. Over het algemeen ervaren de docenten dat zij minder tijd kunnen doorbrengen met iedere leerling dan ze zouden willen.

Docenten ervaren veel waardering voor hun werk. Als we kijken naar de verschillen tussen de waardering die docenten ervaren van collega's, leerlingen of hun leidinggevende, dan ervaren ze iets meer waardering van hun leerlingen en collega's.

Conclusie en discussie

Uit het onderzoek blijkt dat het Kwadrant scholen helpt bij het bevorderen van maatwerkgericht handelen, mits het ingebed is in een complex van samenhangende maatregelen en professionaliseringsactiviteiten die samen de gezamenlijke schoolvisie van schoolleiding en docenten ondersteunen. De ene school is daar verder in gevorderd dan de andere. Op Baken Stad College liep het ontwikkel- en implementatietraject al een paar jaar. Doordat het Kwadrant niet op zich stond maar werd ingebed in een scholingstraject, met een uitgebreide procedure voor het in kaart brengen van leerlingen en het bepalen van een effectief handelingsplan, kregen de docenten meer handvatten om concreet aan de slag te gaan. Aldus werd een onderzoekende houding ontwikkeld en werden teambesprekingen constructiever.

Het instrument was echter voor de docenten van HVC nieuw en niet op school samen met de docenten ontwikkeld. Hierdoor is wellicht minder eigenaarschap door de docenten ervaren. De schoolleiding concludeert dat de inzet van het Kwadrant als instrument mogelijk meer oplevert door het te koppelen aan een scholingstraject waardoor docenten

ook hun handelingsrepertoire aangaande maatwerkgericht handelen (of differentiatie in de klas) uit kunnen breiden.

Interessante uitkomsten zijn ook dat de docenten van beide scholen over het algemeen plezier hebben in hun werk en dat hun leerlingen, al stralen ze het in de klas misschien niet altijd uit, graag willen leren en blij kunnen worden van een leraar die hen helpt om verder te komen.

Aandachtspunten voor andere (vmbo) scholen

Dit onderzoek laat vooral zien dat het Kwadrant:

- een heel eenvoudige, weinig tijdrovende manier is om de leerlingen in beeld te brengen en vanuit individuele gegevens over leerlingen te komen tot een indeling van klassen in clusters van leerlingen met een bepaalde leer- en begeleidingsbehoefte.
- een instrument is om het gesprek in teamverband over leerlingen op een constructieve en verbeteringsgerichte manier te voeren. Daardoor groeit de bewustwording bij docenten van het belang van maatwerk en is het makkelijker om de overstap te maken naar het gewenste handelen.
- gebaat is bij een professionaliseringstraject, waarbij de aandacht niet alleen uitgaat naar maatwerk op het niveau van klasmanagement maar ook in de zin van instructie en begeleiding van de leerling, vanuit gezamenlijk vooropgestelde doelen en een concreet handelingsplan.

Meer informatie over het onderzoek?

Er is een onderzoeksrapportage beschikbaar via de website van NRO en de betrokken organisaties. Op de website van de scholen vindt u de informatie uit de folder met twee filmpjes over het gebruik van het Kwadrant en het maatwerkgericht handelen in de scholen. Zie:

- www.hvc.nl
- www.hetbaken.nl/hetbaken/stadcollege

